

Så feil kan man ta!

En studie av unge menneskers kunnskap om alkohol- og narkotikabruk

Hilde Pape, Elisabet E. Storvoll og Ingeborg Rossow

Hva vet ungdom om alkohol- og narkotikabruk? Har de stort sett gode kunnskaper om temaet, eller er tvert i mot kunnskaps-hullene store og misforståelsene mange? Er det videre slik at kunnskapsnivået øker i løpet av tenåringsfasen, og har eventuelt egne erfaringer med rusmidler noe å si for hvor opplyste de unge er på dette området? I artikkelen belyser vi disse spørsmålene på grunnlag av data fra en ny spørreundersøkelse av drøyt 20 000 skoleungdommer fra ulike deler av landet.

Sløv rusundervisning, var overskriften på et leserinnlegg som nylig sto på trykk i landets største abonnementsavis¹. Innsenderen reflekterte over sine mangelfulle kunnskaper om farene ved å ruse seg, og over temaets fravær i undervisningen på skolen: «I åttende klasse fikk jeg høre at i niende skulle vi lære om rusmidler. [...] Men, nei ... halve niende er snart borte, og jeg har ikke hørt et pip.» Tonen var ydmyk, men budskapet klart: «Jeg ønsker ikke å finne syndebukker, jeg prøver bare å si at jeg kunne tenke meg mer kunnskap om temaet».

I hvor stor utstrekning skolen formidler kunnskap om alkohol og narkotika til ungdom, og hvordan undervisningen eventuelt foregår, er ikke blitt systematisk undersøkt her til lands. I hvilken grad det rusforebyggende arbeidet på andre ungdomsarenaer omfatter informasjonstiltak, er også uvisst. Det er i denne sammenheng verdt å nevne at opplysningsvirksomhet ikke synes å ha noen nevneverdig effekt på de unges bruk av rusmidler (jf. Babor mfl. 2003). Heller ikke andre strategier for å bremse ungdommens *etterspørsel* etter rusmidler har vist seg å være særlig virksomme. En internasjonalt sammensatt forskergruppe oppsummerte nylig foreliggende forskning om effekten av slike strategier på følgende måte: «Metoder som baserer seg på verdivalg, selvfølelse, allmenne sosiale ferdigheter, samt [...] aktiviteter som er uforenlige med alko-

holbruk (f.eks. idrett), har også liten virkning» (Babor mfl. 2003, s. 9)². Tiltak som begrenser alkoholens *tilgjengelighet*, derimot, har stort sett vist seg å legge en effektiv demper på konsumnivået og omfanget av alkoholrelaterte skader – både blant ungdom og i befolkningen ellers (Babor mfl. 2003, NOU: 2003, Treno mfl. 2003, Wagenaar og Toomey 2002).

Selv om opplysningstiltak ikke synes å gi noen rusforebyggende effekt, mener vi like fullt at det er av interesse å finne ut hva ungdom vet om temaet. Alkohol er dypt rotfestet i vår kultur, og i løpet av de siste tiårene har også eksperimentell hasjbruk fått et visst fotfeste blant de unge. Utslåtte stoffmisbrukere preger bybildet mange steder, og narkotikaproblemer vies betydelig oppmerksomhet i media. I det offentlige ordskiftet diskuteres ofte rusrelaterte spørsmål, og i de senere årene har alkoholpolitikk vært gjenstand for opphetet debatt – ikke minst i valgkamptider. Kunnskap på dette feltet handler med andre ord ikke bare om å kjenne til rusmidlenes skadevirkninger, men også om å ha visse forutsetninger for å forstå viktige samfunnsproblemer. I løpet av tenåringsfasen begynner dessuten de fleste å drikke, og om ikke annet, bør de unge derfor ha basiskunnskap om alkohol som forbruksvare. Slike synspunkter er blant annet blitt fremmet av Robin Room (2005) – en av de sentrale forskerne på dette feltet. Etter hans vurdering bør skolebaserte tiltak gå bort fra ambisiøse målsetninger om å påvirke elevenes drikkevaner, og heller rendyrke den faktaorienterte kunnskapsformidlingen. De unge må få forbrukerveiledning, mener han: «There are things future (or present) consumers should know about drinking and intoxication, and they should be taught with the goal of improving what students know, regardless of whether their behaviour changes» (s. 1073).

I Norge blir unge menneskers bruk av rusmidler kartlagt årlig (SIRUS 2005), men hvilke kunnskaper de unge har på dette området, vet vi mindre om. At mange tenåringer overvurderer forekomsten av rusmiddelbruk i sin egen aldersgruppe, er imidlertid godt dokumentert (Fekjær og Pape 2004, Aas og Klepp 1992, Skutle mfl. 2002). I denne artikkelen vil vi legge fram nye funn fra en undersøkelse som gir et bredere innblikk i de unges kunnskaper på dette feltet.

Massemedia er trolig en av de viktigste kildene til informasjon om rusmiddelbruk for folk flest, ungdom inkludert. Imidlertid har media spredd mange feilaktige «opplysninger» om temaet i nyere tid (Fekjær 2004, 2003, Pape 2002). Blant annet er det blitt hevdet at rusmisbruk rammer blindt, og at det er vanlige, velfungerende ungdommer som flørter med stoff. Videre har mange av oppslagene utelukkende fokusert på narkotikaproblemer – til tross for at alkoholens skadevirkninger rammer mange flere (jf. Fekjær 2004, NOU: 2003). Overdosedødsfall blir for eksempel ofte omtalt, mens

dødsfall som følge av alkoholbruk sjelden skaper de store overskriftene. Det er derfor grunn til å anta at mange tenåringer tror at narkotika representerer en større fare og helsetrussel enn alkohol, og at de også forestiller seg at ungdom som eksperimenterer med stoff er omtrent som ungdom ellers. Om de unge vet at problemer og belastninger på ulike livsområder er relatert til tidlig debut med alkohol (Prescott og Kendler 1999; Grant mfl. 2001, McGue og Iacona 2005), er vi mer usikre på. Med henvisning til dokumentasjon for at en tidlig oppstart henger sammen med høykonsum i voksen alder, har norske helsemyndigheter advart foreldre mot å tilby mindreårige alkohol. At seleksjonen inn i de tidlige debutantenes rekke neppe er tilfeldig (se f.eks. Oxford mfl. 2001), er i den forbindelse ikke blitt nevnt.

I det følgende vil vi presentere forskningsfunn som viser hva ungdom vet om enkelte aspekter ved alkohol- og narkotikabruk, og som gir svar på om ovennevnte antagelser synes å ha rot i virkeligheten. Vi har også undersøkt om kunnskapsnivået øker med alder (klassetrinn), og om det varierer med de unges bruk av rusmidler.

Metode og materiale

Høsten 2004 gjennomførte Statens institutt for rusmiddelforskning (SIRUS) en stor survey-undersøkelse av skoleungdom i tilknytning til instituttets evaluering av et omfattende rusforebyggende prosjekt (Regionprosjektet). Undersøkelsen ble gjennomført før tiltakene ble satt i gang, og omfattet alle elever i 8.–10. klasse ved alle ordinære grunnskoler og alle elever på alle videregående skoler i 16 kommuner. Både bykommuner (bl.a. Tønsberg, Haugesund og Narvik) og distriktskommuner (bl.a. Herøy, Askøy og Os) inngikk i utvalget. Spørreskjemaer ble delt ut i klasserommet, og besvart under oppsyn av en lærer. Alt i alt var 91 skoler med i undersøkelsen, og vi fikk svar fra 20 703 unge i alderen 12–20 år. Svarprosenten var noe høyere blant ungdomskoleelever (85 %) enn blant elever på videregående skole (75 %). Utdypende informasjon om utvalg, frafall og prosedyrer finnes i en egen metoderapport (Pape mfl. 2005).

Respondentene ble bedt om å vurdere om ulike påstander om rusmiddelbruk var riktige eller gale (se tabell 1). Var man usikker, kunne man svare «vet ikke». Spørsmål om bruk av alkohol, hasj/marihuana og annen narkotika (f.eks. amfetamin, ecstasy, kokain ...) i løpet av det siste året, ble også stilt. Opplysningene ble benyttet da vi undersøkte hvordan svarfordelingen på kunnskapsspørsmålene varierte med egne ruserfaringer blant elever på videregående skole.

Resultater

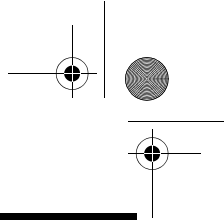
Tabell 1 viser hvilke påstander om alkohol- og narkotikabruk ungdommene skulle ta stilling til, og hvordan de ble vurdert.

Tabell 1. Forekomst av riktige svar, feilsvar og «vet ikke»-svar på kunnskapsspørsmål om alkohol- og narkotikabruk (riktig svar er angitt i parentes). Prosent.

	Riktig svar	Feil svar	«Vet ikke»	Antall svar
Alkohol tar flere liv enn narkotika (Ja)	19	49	32	20 137
Det er flere ungdommer som får problemer pga. narkotika, enn pga. alkohol (Nei)	16	56	29	20 031
Ungdom som bruker hasj, drikker mer alkohol enn andre unge (Ja)	35	24	41	19 778
Ungdom som begynner med hasj, har <i>ikke</i> flere problemer enn andre unge (Jo)	45	17	38	20 096
De fleste som prøver hasj, begynner med annen narkotika senere (Nei)	12	57	31	20 123
Ungdom som har det vanskelig, begynner å drikke tidligere enn andre (Ja)	65	10	25	20 091
Samlet svarfordling ¹	32	35	33	120 256

¹ Dvs. hvordan *samtlig*e svar på kunnskapsspørsmålene fordelte seg

Det synes å herske liten tvil om at «alkohol tar flere liv enn narkotika» (se f.eks. Rehm mfl. 2004), men bare 19 prosent av de unge svarte at påstanden er riktig, mens nær halvparten (49 %) trodde at den var feil. At det *ikke* er flere ungdommer som får problemer på grunn av narkotika, enn på grunn av alkohol (se f.eks. Skretting 2000), var det heller ikke mange (16 %) som visste. Også på dette spørsmålet var andelen feilsvar betydelig (56 %). Kunnskapsnivået var noe høyere når det gjaldt ulike korrelater til hasjbruk: Drøyt en av tre (35 %) mente at bruk av stoffet henger sammen med høykonsum av alkohol, mens 45 prosent var klar over at ungdom som begynner med hasj har flere problemer enn andre unge – slik både norsk og internasjonal forskning har vist (Donovan 1996, Pape 1997, Pedersen mfl. 2001, Storvoll og Krange 2003)³. På den annen side var bare 12 prosent innforstått med at de fleste som prøver hasj, *ikke* begynner med annen narkotika

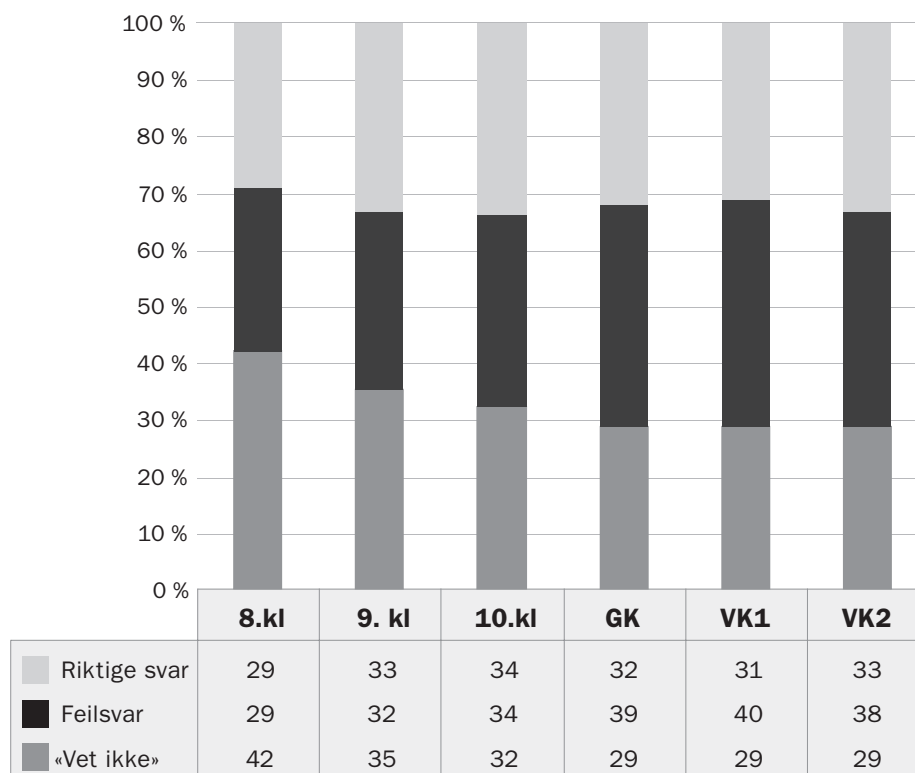

senere. Godt over halvparten (57 %), trodde at det motsatte var tilfellet. En slik svarfordeling tyder på at forholdsvis mange kjenner til hasjens posisjon som springbrett inn i tyngre stoffbruk – uten å ha fått med seg at majoriteten av dem som eksperimenterer med stoffet ikke beveger seg videre til andre, illegale rusmidler (jf. Kandel mfl. 1992, Pedersen og Bakken 1998, Storvoll og Krange 2003). De unge kom best ut når de vurderte om «ungdom som har det vanskelig, begynner å drikke tidligere enn andre». I tråd med foreliggende forskning (Bu mfl. 2000, Oxford mfl. 2000), var et solid flertall (65 %) enig i påstanden, mens en av ti trodde at den var feil. Tabell 1 viser ellers at andelen «vet ikke»-svar varierte relativt lite fra spørsmål til spørsmål. Av samtlige svar på de seks kunnskapsspørsmålene, var 33 prosent i nevnte kategori, mens 32 prosent var riktige og 35 prosent var feilsvar. Ytterligere analyser avdekket at nesten ingen (0,2 %) svarte riktig på alle de seks kunnskapsspørsmålene, mens andelen unge uten ett eneste korrekt svar var på 15 prosent.

Figur 1 viser hvordan den samlede svarfordelingen på de seks spørsmålene varierte med hvilket klassetrinn de unge befant seg på.

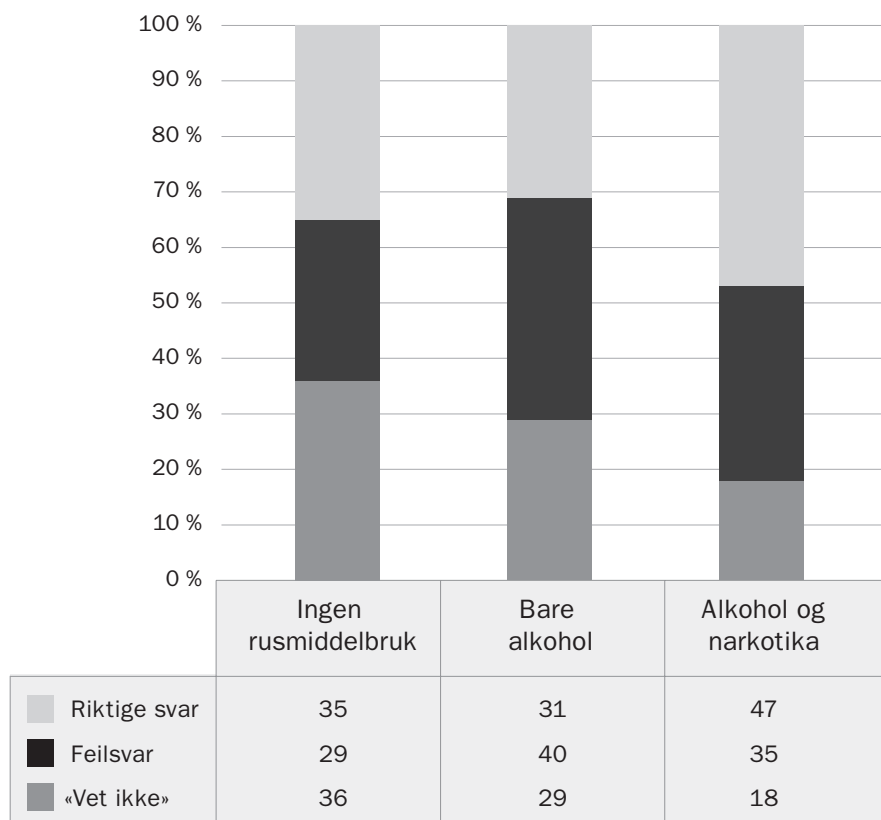
Fra første (8. kl.) til siste (10. kl.) trinn på ungdomsskolen økte forekomsten av både riktige og gale svar, mens andelen «vet ikke»-svar avtok. Svarene fra elever på videregående skole fordelte seg på følgende måte: Drøyt tre av ti var riktige, nesten fire av ti var feil, og snaut tre av ti befant seg i «vet ikke»-kategorien – både på grunnkurs (GK), og på videregående kurs 1 (VK1) og 2 (VK2). Det er ellers verdt å nevne at andelen ubesvarte sank gradvis – fra 5,6 prosent blant de yngste elevene (8. kl.) til 1,8 prosent blant de eldste (VK2).

Figur 1. Samlet prosentvis svarfordeling etter klassetrinn.

I de påfølgende analysene – av sammenhengen mellom kunnskapsnivå og rusmiddelbruk – har vi bare tatt for oss elever på videregående skole (n=10 520). I denne elevgruppen var forekomsten av både alkohol- og narkotikabruk av et visst omfang, og fordi flere av kunnskapsspørsmålene omhandlet begge deler, ble følgende gruppeinndeling benyttet: Ingen rusmiddelbruk (n=1675), bare alkoholbruk (n=7674) og både alkohol- og narkotikabruk (n=1104). Kun 7 respondenter lot seg ikke plassere fordi de oppga å ha brukt narkotika, men ikke alkohol. Figur 2 viser hvordan fordelingen av riktige svar, feilsvar og «vet ikke»-svar varierte mellom de tre gruppene⁴.

Figur 2. Samlet prosentvis svarfordeling blant elever på videregående skole etter bruk av rusmidler siste år.

Den mest ruserfarne gruppen hadde den høyeste andelen riktige svar og den laveste andelen «vet ikke»-svar. Relativt sett var forekomsten av feilsvar størst blant dem som «bare» hadde drukket alkohol, mens de helt rusfrie ungdommene framsto som mest usikre.

Mer detaljerte analyser avdekket at ungdom som både hadde drukket alkohol og brukt narkotika avvok markant fra de to øvrige gruppene i sine vurderinger av de påstandene som omhandlet hasjbruk. Nesten alle (97 %) disse ungdommene hadde da også anvendt hasj i løpet av det siste året. Vi valgte derfor å vise hvordan svarfordelingen på de aktuelle kunnskapsspørsmålene varierte med de unges bruk av stoffet (tabell 2).

Tabell 2. Prosentvis svarfordeling på kunnskapsspørsmål om hasjbruk etter egen bruk av stoffet siste år. Analyser av elever i videregående skole.

		Riktig svar	Feilsvar	«Vet ikke»	N
Ungdom som bruker hasj, drikker mer alkohol enn andre unge	Brukt hasj	13	74	13	1047
	Ikke brukt	31	29	40	9104
Ungdom som begynner med hasj, har <i>ikke</i> flere problemer enn andre unge	Brukt hasj	29	51	20	1061
	Ikke brukt	45	17	38	9228
De fleste som prøver hasj, begynner med annen narkotika senere	Brukt hasj	50	38	12	1061
	Ikke brukt	11	61	27	9218

En markant forhøyet andel av dem som hadde brukt hasj det siste året, trodde at bruk av stoffet *ikke* hang sammen med høykonsum av alkohol: Hele 74 prosent av disse ungdommene svarte feil på det aktuelle spørsmålet, mot 29 prosent i utvalget for øvrig. Hasjbrukerne var også tilbøyelige til å svare feil på spørsmålet om hvorvidt ungdom som begynner med stoffet har flere problemer enn andre unge: Halvparten (51 %) av dem mente at dette *ikke* var tilfellet, mens bare 17 prosent av ungdommene ellers hadde en slik feiloppfatning. I forhold til påstanden om at «de fleste som prøver hasj, begynner med annen narkotika senere», framsto derimot hasjbrukerne som mest opplyste. Her var forskjellen mellom de to gruppene størst med hensyn til andelen riktige svar, som var på 50 prosent blant dem som hadde brukt stoffet og 11 prosent blant dem som ikke hadde gjort det. Tabell 2 viser ellers at hasjbrukerne gjennomgående var minst tilbøyelige til å svare «vet ikke».

Diskusjon

I denne studien av tenåringers kunnskap om enkelte aspekter ved alkohol- og narkotikabruk, ble et betydelig innslag av feilvurderinger og usikkerhet avdekket. Mangel på kunnskap dominerte bildet, og hvis vi tar i betraktning at noen kan ha tippet riktig uten at de egentlig visste svaret, kan vi anta uvitenheten var enda noe større enn det resultatene ga inntrykk av.

I tråd med våre antagelser, hadde de unge en sterk tendens til å overvurdere narkotikarelaterte problemer relativt til alkoholens skadevirkninger. Ungdommenens forestillinger på dette området synes følgelig å speile samfunnsdebatten, der alkohol – i skarp kontrast til narkotika – ofte blir omtalt som et nytelsesmiddel, og der taleføre aktører har gått sterkt ut med krav om at alkoholen må bli billigere og lettere tilgjengelig for folk flest. Fiendebildet av narkotika synes derimot å stå sterkt i vår kultur (jf. Christie og Brun 2003, Fekjær 2004). Over halvparten av respondentene hadde da også feilaktige forestillinger om at eksperimentell hasjbruk som regel leder til bruk av andre, narkotiske stoffer. På den annen side viste en nyere europeisk studie, som også inkluderte norsk ungdom, at bare en av fem 15–16 åringer her til lands mente at eksperimentell hasjbruk medfører betydelig helsefare eller risiko for andre skader (Hibell mfl. 2004). Blant ungdom later det følgelig til at hasj ikke oppfattes som et spesielt farlig stoff i seg selv, men at farene først og fremst knytter seg til brukernes (antatte) påfølgende utprøving av annen narkotika. Som forventet viste andre funn fra vår undersøkelse at de unges kunnskap om ulike korrelater (problembelastning og høykonsum av alkohol) til hasjbruk også var mangelfull. Vurderingene av påstanden om at «ungdom som har det vanskelig, begynner å drikke tidligere enn andre», ga et mer oppløftende inntrykk. Et solid flertall (65 %) hadde en korrekt vurdering av denne påstanden, mens andelen riktig svar på de øvrige kunnskapsspørsmålene varierte mellom 12 og 45 prosent. Kanskje er det slik at tenåringer i stor grad erverver seg erfaringsbasert kunnskap om «ungdom og alkoholbruk», mens de ofte er prisgitt (upålitelige) medieoppslag med hensyn til andre temaer som har med rus å gjøre?

Blant elever på ungdomsskolen avtok andelen «vet ikke»-svar fra det laveste til det høyeste klassetrinnet. Samtidig økte forekomsten av *både* feilsvar og riktige svar. Blant elever på videregående skole var det derimot ingen nevneverdig variasjon mellom de ulike klassetrinnene. Ikke engang svake tendenser i retning av mindre uvitenhet kom til syne ettersom disse ungdommene nærmet seg avsluttende eksamen. Vi vet ikke sikkert, men vårt inntrykk er at undervisningsopplegg om rus i all hovedsak er forbeholdt elever på ungdomsskolen. Det er også mulig at andre kilder til kunnskap om rus-

middelbruk ikke når tilstrekkelig godt fram til ungdom. Dessuten kan det virke som om de unge selv gjør lite for å skaffe seg sikrere viten om temaet – til tross for at de befinner seg i en livsfase der rus er et høyaktuelt tema.

Generelt sett var kunnskapsnivået noe høyere blant ungdom som hadde anvendt illegale rusmidler enn blant dem som ikke hadde gjort det. Imidlertid viste det seg at de som hadde brukt hasj, i stor utstrekning avviste påstander som gikk i deres disfavør – også når påstandene var korrekte. Eksempelvis trodde et solid flertall av disse ungdommene at unge hasjbrukere ikke drakk mer alkohol enn andre unge. Slike funn kan være et uttrykk for at man ikke *ønsker* å betrakte seg selv eller den gruppen man tilhører som avvikende. Trolig er det også slik at unge hasjbrukere, i likhet med folk flest, er tilbøyelige til å trekke generelle slutninger om verden rundt seg på grunnlag av egne erfaringer og observasjoner. Hasjbruk blant ungdom er et sosialt fenomen, og de som eksperimenterer med stoffet har ofte venner som gjør det samme (Pedersen 1998, Skretting 2000, Storvoll og Krange 2003). Mange av dem tilhører dermed et miljø hvor alkoholen flyter nokså fritt. For disse ungdommene vil en relativt fuktig livsstil følgelig kunne fortone seg som «vanlig» og upåfallende. Tilsvarende er det avdekket at tenårings tendens til å overestimere omfanget av rusmiddelbruk i den generelle ungdomsbefolkningen er mye sterkere blant dem som selv er ruserfarne, enn blant dem som ikke er det (Fekjær og Pape 2004, Skutle mfl. 2002, Aas og Klepp 1992).

Alt i alt gir resultatene sterke argumenter for intensivert opplysningsvirksomhet med sikte på å øke de unges kunnskap om rusmiddelbruk. Riktignok inkluderte studien bare et begrenset antall kunnskapsspørsmål, og vi vet for eksempel fortsatt lite om de unges kjennskap til ulike rusmidlers virkemåte og skadepotensiale, men i forhold til de temaene vi dekket, var uvitetheten betydelig. Etter vår vurdering er det viktig at ungdom har visse basiskunnskaper om ulike aspekter ved alkohol- og narkotikabruk – av flere grunner. Ingen bør være (lykkelig?) uvitende om alkoholkulturens skyggesider eller om farene ved å anvende ulike rusmidler. Kunnskap på dette feltet handler dessuten om å forstå samfunnet rundt seg, og er antakelig også en nøkkelfaktor med tanke på å motarbeide fordommer og forakt overfor misbrukere. Videre har ungdom over 18 år stemmerett, og kan følgelig være med på å avgjøre hva slags ruspolitikk myndighetene skal føre. Imidlertid er det grunn til å tro at mange ungdommer (og trolig også mange voksne) mangler kunnskap om implikasjonene av de ulike partienes standpunkter på dette området.

Vitenskapelige evalueringer har vist at rusforebyggende tiltak i skolen kan øke de unges kunnskapsnivå, men som nevnt, gir de sjelden nevnever-

dige effekter på de unges rusmiddelbruk (Babor mfl. 2003, NOU: 2003, Paglia og Room, 1999). Fortsatt blir likevel skolebaserte forebyggingsprogrammer benyttet for å få ungdom til å holde seg mest mulig unna rusmidlene. Vi støtter Rooms (2005) forslag om å redefinere målsetningen for skolens innsats på dette området, slik at kreftene settes inn for å sikre de unge «forbrukerinformasjon» om alkohol. Å formidle kunnskap om alkoholens potensielle bivirkninger, både på kort og lang sikt, framstår som sentralt i så henseende. Slike opplysninger bør også gis om narkotika, men ettersom det er alkohol ungdom i all hovedsak ruser seg på, og fordi alkohol total sett også forvolder flest rusrelaterede problemer, bør stoffbruk vies mindre oppmerksomhet. I tillegg til å formidle informasjon om virkemåter og skadepotensiale, bør undervisningen etter vår mening også favne kulturelle, politiske og sosialmedisinske perspektiver på rus og rusmiddelbruk.

Arbeidet med denne artikkelen er finansiert av Norges forskningsråd, Program for helse og samfunn.

Noter

1. Aftenpostens morgenutgave, 12/12 – 2005
2. Dette sitatet er hentet fra SIRUS' norske sammendrag av Babor og medarbeiders (2003) bok. Sammendraget er utgitt som eget hefte, med tittelen «Alkohol – ingen ordinær vare».
3. Analyser av egne data (dvs. fra undersøkelsen som denne artikkelen bygger på) avdekket også sterke sammenhenger mellom hasj- og alkoholbruk. For eksempel: Blant ungdom som *ikke* hadde brukt hasj siste år, oppga 15 % at de hadde drukket seg beruset mer enn ti ganger siste år. De tilsvarende andelene blant dem som hadde brukt stoffet 1 gang, 2–4 ganger og 5+ ganger, var på henholdsvis 55 %, 70 % og 78 % (NB: Disse andelene er justert for alder).
4. Forekomsten av alkohol- og narkotikabruk (1+ gang siste år) økte gradvis fra første til siste klasse på videregående skole (alkohol: fra 73 % til 92 %, narkotika: fra 9 % til 13 %). Derimot var svarfordelingen på kunnskapsspørsmålene omtrent lik på tvers av de tre klassetrinnene (jf. figur 1). Derfor var det ikke nødvendig å korrigere for hvilket klassetrinn elevene befant seg på, når vi undersøkte hvordan kunnskapsnivået varierte med egen bruk av rusmidler.

Litteratur

- Babor, T. mfl. (2003). *Alcohol: no ordinary commodity. Research and public policy*. Oxford: Oxford University Press.
- Bu, E.T.H. mfl. (2002). Teenage alcohol and intoxication debut: The impact of family socialization factors, living area and participation in organized sports. *Alcohol and Alcoholism* 37: 74–80.
- Christie, N. og K. Brun (2003). *Den gode fiende: Narkotikapolitikk i Norden*. 3. utg. Oslo: Universitetsforlaget.
- Donovan, J.E. (1996). Problem-behavior theory and the explanation of adolescent marijuana use. *Journal of Drug Issues*, 26: 379–404.
- Fekjær, H.O. (2004). *Rus. Bruk, motiver, skader, behandling, forebygging, historie*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Fekjær, H.O. (2003). *Media og rusmidler*. Stensilserien nr. 95. Institutt for kriminologi og retts sosiologi, Universitetet i Oslo.
- Fekjær, S. og H. Pape (2004). Når «alle» doper seg. Feilaktige forestillinger om narkotikabruk blant ungdom. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 4 (2): 21–32.
- Grant, B., F.S. Stinson og T. Harford (2001). Age at onset of alcohol use and DSM-IV alcohol abuse and dependence: A 12 year follow-up. *Journal of substance abuse*, 13, 493–504.
- Hibell, B. mfl. (2004). *The ESPAD Report 2003. Alcohol and other drug use among students in 35 countries*. Stockholm: Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs, CAN.
- Kandel, D.B., K. Yamaguchi og K. Chen (1992). Stages of progression in drug involvement from adolescence to adulthood: Further evidence for the gateway theory. *Journal of Studies on Alcohol*, 53: 447–457.
- McGue, M. og W.G. Iacona (2005). The association between early adolescent problem behavior with adult psychopathology. *American Journal of Psychiatry*, 162, 1118–1124.
- NOU (2003). *Forskning på rusmiddelfeltet. En oppsummering av kunnskap om effekt av tiltak*.
- Oxford, M.L. mfl. (2000). Preadolescent predictors of substance initiation: a test of both the direct and mediated effect of family social control factors on deviant peer associations and substance initiation. *American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 27: 599–616.
- Paglia, P. og R. Room (1999). Preventing substance use problems among youth: A literature review and recommendations. *The Journal of Primary Prevention*, 20: 3–50.
- Pape, H. (1997). *Drinking, getting stoned or staying sober*. Oslo: Universitetet i Oslo. NOVA-rapport nr. 14/9 (Doktoravhandling).

- Pape, H. (2002). Verre enn sitt rykte? En litteraturstudie av ungdom som bruker ecstasy og annen partydop. *Tidsskrift for Ungdomsforskning*, 2: 21–38.
- Pape, H., I. Rossow, og E.E. Storvoll (2005). *Metoderapport for Skoleundersøkelsen 2004 («baseline») i tilknytning til SIRUS' evaluering av Regionsprosjektet*. http://www.sirus.no/cwobjekter/metoderapport_baseline.doc
- Pedersen, W. (1998). *Bittersøtt. Ungdom, sosialisering, rusmidler*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Pedersen, W. og A. Bakken (1998). Ecstasy. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 49–77.
- Pedersen, W., A. Mastekaasa og L. Wichstrøm (2001). Conduct problems and early cannabis initiation: a longitudinal study of gender differences. *Addiction*, 96: 415–431.
- Prescott, C.A. og K.S. Kendler (1999). Age at first drink and risk for alcoholism: A noncasual association. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 23: 101–107.
- Rehm, J. mfl. (2003). Alcohol as a global burden of disease. *European Addiction Research*, 9: 157–164.
- Room, R. (2005). What to expect from a social aspects' organization, and what to expect from school-based alcohol education. *Addiction*, 100: 1072–1073
- SIRUS (2005). *Rusmidler i Norge 2005*. http://www.sirus.no/cwobjekter/RiN_norsk.pdf
- Skretting, A. (2000). *Ungdom og rusmidler*. Oslo: Rusmiddeldirektoratet.
- Skutle, A., A. Bolstad, og E. Iversen (2002). *Ungdom og rusmidler 2002. En undersøkelse i Bergen kommune om 8.- og 10.-klassingers bruk av rusmidler*. Stiftelsen Bergensklinikkene.
- Storvoll, E.E. og O. Krange (2003). *Osloungdom og rusmiddelbruk. Utbredelse og muligheter for forebygging*. NOVA-Rapport 26/03. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Treno, A.J., J.W. Grube og S.E. Martin (2003). Alcohol availability as a predictor of youth drinking and driving: a hierarchical analysis of survey and archival data. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 27: 835–840.
- Wagenaar, A.C. og T.L. Toomey (2002). Effects of minimum drinking age laws: Review and analyses of the literature from 1960 to 2000. *Journal of Studies on Alcohol*, Supplement No. 14: 206–225.
- Aas, H. og K.-I. Klepp (1992). Adolescents' alcohol use related to perceived norms. *Scandinavian Journal of Psychology*, 33: 315–325.